

Cvičebnice k Základním pojmům poetiky

Martin Tichý

studijní pomůcka pro kombinované studium

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obsah

I. Příklady sylabotónických meter-----	3
A. Trochej -----	3
B. Daktyl-----	7
C. Jamb-----	13
D. Daktylotrochej-----	17
E. Polymetrie-----	22
II. Nenumerické verše-----	24
A. Bezrozměrný verš-----	24
B. Volný verš-----	24

I. Příklady sylabotónických meter

A. Trochej

1. Vojtěch Nejedlý: Běla

Dnem i nocí Mílon toužil,
dnem i nocí bědoval;
vlasy trhal a se soužil,
nešťastně že miloval,
chodě semtam mezi lesy,
volal: „Bělo milá, kde si?“

Volal k břehům, volal k hoře,
ruce lomě jedině,
„kde jsi? kde jsi?“ až skrz hoře
zašel z světa nevinně.
V tažení, ach! když již zíval,
milé dívky jméno vzýval.

Nyní lítost Bělu jala;
láska v ní se vtělila.
Tváři, prsy sobě drala,
omámená chodila;
strachy trnouc jak zed bledla,
ruce lomíc nářek vedla.

Balada Vojtěcha Nejedlého z druhého almanachu Puchmajerova (*Sebrání básní a zpěvů 2*, 1797) je typickou ukázkou puchmajerovského sylabotónismu a jeho nejběžnějšího rozměru: čtyřstopého trocheje, který je střídavě akatalektický a katalektický (8slabičný a 7slabičný), aby se zabránilo jednotvárnosti. Všimněte si důsledného dodržování sudoslabičnosti taktů a neakcentování lehkých dob, jak je pro klasicistickou poetiku typické.

Rozložení přízvuků:

Dnem i nocí Mílon toužíl,
dnem i nocí bědoval;
vlasy trhal a se soužíl,
nešťastně že miloval,

chodě sem tam mezi lesy,
volal: „Bělo milá, kde si?“

Xx Xx Xx Xx

Xx Xx Xxx

Xx Xxxx Xx

Xxxx Xxx

Xx Xx Xx Xx

Xx Xx Xx Xx

Metrum:

SW SW SW SW

SW SW SW S

2. Karel H. Mácha: Máj

V hlubokém ouvalu klínu,
ve stovčkových dubů stínu,
sbor u velkém kole sedí.
Zahalení v pláště bílé,
jsou to druzi noční chvíle.
Každý před se v zemi hledí
beze slova, bez pohnutí,
jak by kvapnou hrůzou jmutí
v sochy byli proměnění.
Večerní co krajin pění,
tichý šepot – tiché lkání –
nepohnutým kolem plynul,
tichý šepot bez přestání:
„Vůdce zhynul! – Vůdce zhynul!“ –

II. intermezzo Máchovy polymetrické básně *Máj* je psáno čtyřstopým trochejem (osmislabičným). Na rozdíl od předchozího textu zde můžeme pozorovat narušování pravidelnosti (tři trochejské stopy bývají nahrazeny dvěma daktylskými) – v ukázce to vidíme na prvním verši, stejně tak naplnění slabé pozice přízvuknou slabikou.

Rozložení přízvuků:

V hl**u**bokém ouvalu klínu,
ve stověkých dubů stínu,
sbor u velkém kole sedí.
Zahalení v pláště bílé,
jsou to druzi noční chvíle.
(...)

Xxx Xxx Xx
Xxxx Xx Xx
X Xxx Xx Xx
Xxxx Xx Xx
Xx Xx Xx Xx

Metrum:

SW SW SW SW

3. Jaroslav Vrchlický: Ticho

Vlny v řece spaly, stromy v lese spaly.
elfy spaly pod hub stříškou u kapradí;
ticho tak, že kdyby andělé se dali
v let, že chůzi duchů toto ticho zradí.

Všecko spalo, ani nehnula se tráva,
spali vrabci, spali drozdi, spali kosi.
Srdce! Jen tvá hudba dojmavá,
nevím, zda to pláče, nevím, zdali prosí.

Nevím, zda se směje nebo zda to zpívá,
zda to křídlo vážky nebo perut' ptačí,
Psýché éterická pod níž hlavu skrývá,
nevím – jsem jen šťastný, šťastný tak až k pláči!

V druhé polovině 19. století trochej ustupuje jambu, jenž se stává dominantním veršem. To je i případ díla Jaroslava Vrchlického; ukázka ze sbírky *Čarovná zahrada* (1888) nicméně ukazuje, že pro vyjádření prodlévavé nálady je rozměrný, 6stopý, trochej vhodný.

Rozložení přízvuků:

Vlny v řece spaly, stromy v lese spaly.
elfy spaly pod hub stříšskou u kapradí;
ticho tak, že kdyby andělé se dali
v let, že chůzi duchů toto ticho zradí.

Xx Xx Xx Xx Xx Xx
Xx Xx Xx Xx Xxxx
Xxx xXx Xxxx Xx
X xXx Xx Xx Xx Xx

Metrum:

SW SW SW SW SW SW

4. Jiří Orten: Ranění

Dokořán se země rozevřela,
déšť jak lékař kapal jí svůj lék.
Po celou noc horká láva vřela
ze sopek.

Ty, můj kraji, horečkou jsi země,
fantas drží tě a ptáš se naposled,
ještě velmi mírně, velmi jemně:
Kde je vřed?

Ukázka z básně Jiřího Ortena (1940), jedna z mála trochejských, ukazuje poněkud složitější konfiguraci veršů než ukázky předešlé, což je ovšem v moderní poezii běžné: obvyklé střídání mužských a ženských veršů je doplněno výrazně zkráceným posledním veršem strofy (tedy pětistopý verš prvních tří řádků, ženský – mužský – ženský, a dvoustopý katalektický verš poslední, mužský). Všimněte, že stejně jako v ukázce 2 je slabá pozice realizována přízvuknou slabikou, což je možné, je-li následující silná pozice rovněž přízvukná (verš 3).

Rozložení přízvuků:

Dokořán se země rozevřela,
déšť jak lékař kapal jí svůj lék.
Po celou noc horká láva vřela

ze sopek.

Ty, můj kraji, horečkou jsi země,
fantas drží tě a ptáš se naposled,
ještě velmi mírně, velmi jemně:
Kde je vřed?

Xxxx Xx Xxxx
Xx Xx Xxxx X
Xxx X Xx Xx Xx
Xxx

X xXx Xxxx Xx
Xx Xxxx Xx Xxx
Xx Xx Xx Xx Xx
Xx X

Metrum:

SW SW SW SW SW
SW SW SW SW S
SW SW SW SW SW
SW S

B. Daktyl

1. Šebestián Hněvkovský: Vnislav a Běla

Když se již přiblížil popravní den,
Vyvedli za bránu kati ho ven;
K popravě smutně si kráčel.
Zblízka i zdaleka příběh sem lid,
Každý svůj opustil daleký byt,
Kdo jen moh, každý se vláčel.

Viděla z okna, jak bolestně šel,
Oči jak sklopené do země měl,
Za ním si pospíšit dbala.
Dveřmi jí bránili, krátký byl čas:
Oknem ven skočila – srazila vaz, –
Konec tak truchlivý vzala.

S krku mu hedbávný svlíkal již šat,
Zavázav oči a vytáh meč kat,
Oddělil od hlavy tělo.
Slzel a povzdychl pro něj si lid,
Kopal se pro oba – studený byt,
Vše i s ní outrpnost mělo.

Známá balada Šebestiána Hněvkovského je jednou z prvních básní psaných daktylem v novočeské poezii (prvně v druhém almanachu Puchmajerově, 1797). Jde o kombinaci katalektických daktylů: čtyřstopého s mužskou klauzulí a třístopého s ženskou klauzulí). Všimněte si možnosti realizovat daktylskou stopu kombinací dvojslabičného a jednoslabičného taktu („kdo jen moh“, „vytáh meč“).

Rozložení přízvuků:

Když se již přiblížil popravní den,
Vyvedli za bránu kati ho ven;
K popravě smutně si kráčel.
Zblízka i zdaleka příběh sem lid,
Každý svůj opustil daleký byt,
Kdo jen moh, každý se vláčel.

Viděla z okna, jak bolestně šel,
Oči jak sklopené do země měl,
Za ním si pospíšit dbala.
Dveřmi jí bránili, krátký byl čas:
Oknem ven skočila – srazila vaz, –
Konec tak truchlivý vzala.

Xxx Xxx Xxx X
Xxx Xxx Xxx X
Xxx Xxx Xx
Xxx Xxx Xxx X
Xxx Xxx Xxx X
Xx X Xxx Xx

Xxx Xx xXxx X
Xxx Xxx Xxx X

Xxx Xxx Xx
Xxx Xxx Xxx X
Xx X Xxx Xxx X
Xxx Xxx Xx

Metrum:

SWV SWV SWV S
SWV SWV SW

2. Jan Neruda: Hej uvidíš, přírodo...

Hej uvidíš, přírodo, uvidíš,
my ještě cos vyvedem spolu –
Tys od kořen do vršku změněna,
já od hlavy po patu dolů!

Můj krok je tak lehký a v nohou mám
teď jakousi žílečku hravou:
kde mohu jít pořádně pěšinkou,
já brouzdám se vedle ní travou;

kde potkám se s bublavým potůčkem,
hned chvilku s ním v hovoru chodím;
kde zahlídnu lučinu, na pozdrav
již klobouk svůj do výše hodím.

Daktyl je jedním z častějších meter pozdní Nerudovy poezie. Ukázka z *Prostých motivů* (1883) je příkladem daktylského verše s předrážkou, který bývá někdy hodnocen jako amfibrach (amfibrachická stopa je WSW) – níže ukážeme, proč tato interpretace není vhodná. Zde jde o třístopý předrážkový daktyl v sudých verších katalektický s ženskou klauzulí.

Rozložení přízvuků:

Hej uvidíš, přírodo, uvidíš,
my ještě cos vyvedem spolu –
Ty's od kořen do vršku změněna,
já od hlavy po patu dolů!

Můj krok je tak lehký a v nohou mám
teď jakousi žílečku hravou:

kde mohu jít pořádně pěšinkou,
já brouzdám se vedle ní travou;

xXxx Xxx Xxx

xXxx Xxx Xx

xXxx Xxx Xxx

xXxx Xxx Xx

xXxx Xxx Xx X

xXxx Xxx Xx

xXx X Xxx Xxx

xXxx Xxx Xx

Metrum:

W SWV SWV SWV

W SWV SWV SW

3. Jan Neruda: Motiv dívčí

Jaro se ozvalo ve prsou,
srdce tak buší a tepe,
že dívčice naslouchá, zdát' se jí,
někdo že na dvěře klepe.

Skočila, za kliku chytila –
zavanul větříček chladný –
již klika zas cvakla a dívčice
zavzdychla: „Ba ještě žádný!“

Báseň z téže Nerudovy sbírky nebudeme blíže analyzovat, protože je podobná předchozí ukázce, ale – a to je pro nás důležité – ukazuje, že předrážka může být „fakultativní“: vyskytuje se pouze ve třetím verši každé strofy. I proto je vhodnější hovořit o daktylu s předrážkou. Jen na okraj upozorníme, že nelze zaměňovat předrážkový daktyl (tj. takový, kde incipit je tvořen předrážkou a daktylskou stopou: rytmicky xXxx) s daktylem začínajícím předrážkovým taktem (incipit je xXx) – takovéto „jambické“ incipity se vyskytují četně např. v lumírovském daktylu (viz i níže).

4. Petr Bezruč: Hučín

Vid', moje země, my měli se rádi?!
Na rtech a v očích mi smálo se mládí,
daleko, daleko za hory přešlo.
Zvadlých co květů a listů se vešlo
v podjeseň žití! Ticho a teskno je ve mně
jak večer pod Beskydem. Vid', moje země?
Na Modré straně je Hučín.

Tam nad Těšínem, kde Lucina šumí,
děvucha rostla, co rozbila v rummy
kterýsi život, jej sklíčila tísni:
Já měl jen srdce a trochu těch písní,
on dům ve Frydku a prsteny zlaté...
Koho si vzala? A co se mne ptáte!?
Na Modré straně je Hučín.

Kam to šlo všechno, kam se to dělo?
V cizině žiju. V dál uletělo
do nevrátima mé mládí, má láska,
v popelu sivém již poslední praská
jiskra vzpomínky. Daleko jsou Střebovice,
v dáli Děhylovo, Dobroslavice,
na Modré straně je Hučín.

Největším mistrem českého daktylu je bezesporu Petr Bezruč. Daktyl je nevýznamnější verš *Slezských písní* (1909), vyskytuje se zde v různých podobách – od zcela pravidelného (*Ostrava*) po uvolněný, až na hranici volného verše (*Den Palackého*). Ukázka z básně *Hučín* demonstruje charakteristické rysy Bezručova daktylu: občasné synkopické stopy („trochej“ na místě daktylu uprostřed verše – zde v 5. verši: *žití*), volné zacházení s mezislovními předěly, jež by leckde pro „správné“ čtení vyžadovalo transakcentaci (pátý verš druhé strofy: *on dům ve / Frydku a / prsteny / zlaté*), fakultativní předrážka, časté předrážkové takty (xXx), oslabený izosylabismus.

Rozložení přízvuků:

- 1 Vid', moje země, my měli se rádi?!
- 2 Na rtech a v očích mi smálo se mládí,
- 3 daleko, daleko za hory přešlo.
- 4 Zvadlých co květů a listů se vešlo

5 v podjeseň žití! Ticho a teskno je ve mně
6 jak večer pod Beskydem. Vid', moje země?
7 Na Modré straně je Hučín.

8 Tam nad Těšínem, kde Lucina šumí,
9 děvucha rostla, co rozbila v rumy
10 kterýsi život, jej sklíčila tísní:
11 Já měl jen srdce a trochu těch písní,
12 on dům ve Frydku a prsteny zlaté...
13 Koho si vzala? A co se mne ptáte!?
14 Na Modré straně je Hučín.

X Xx Xx xXxx Xx (11)

Xxx Xxx Xxx Xx (11)

Xxx Xxx Xxx Xx (11)

Xxx Xxx Xxx Xx (11)

Xxx Xx Xxx Xxx Xx (13)

xXx Xxxx X Xx Xx (12)

Xxx Xxx Xx (8)

xXxxxx Xxx Xx (11)

Xxx Xx xXxx Xx (11)

Xxx Xx xXxx Xx (11)

xXx Xxx Xxx Xx (11)

xX Xxxx Xxx Xx (11)

Xxx Xx xXxx Xx (11)

Xxx Xxx Xx (8)

Dominantní, jak vidíme, je jedenáctislabičný verš, jež můžeme metricky zaznačit takto:

SWV SWV SWV SW,

tedy čtyřstopý katalektický ženský daktyl.

Každá strofa je ukončena refrénovým veršem (7, 14), jenž je o jednu stopu kratší:

SWV SWV SW,

tedy třístopý daktyl s ženskou klauzulí.

Zbývají nám 2 verše, které bychom mohli charakterizovat jako více či méně nemetrické (odchylky od metra), ale lze vidět, že metrické schéma jen poněkud variiují: 5 je „základní“ verš básně jen prodloužený o jednu stopu (onu synkopickou), přičemž tato metrická odchylka

je funkční: soustředí pozornost na toto narušení (podjeseň žití). A 6 se jeví jako zcela nemetrický jen do té chvíle, než si uvědomíme, že je to tentýž „základní“ verš, toliko s předrážkou! (K „fakultativní“ předrážce srov. předcházející ukázkou.)

C. Jamb

1. Pavel J. Šafařík: Jarmila

Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!
co v světě tužbu zmoří?
níž darmo srdce hoří;
co v světě lásku zkoří?
krom lásky odměnné.
Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!

Kde růže trní nesla,
tam slušně nárek zní,
kde žádost v žalost klesla,
tam růže trní nesla:
mně žádost v žalost klesla,
mé srdce lkáti smí.
Kde růže trní nesla,
tam slušně nárek zní.

Šafaříkova báseň vydaná v Hankově *Dvanáctěru písní 2* (1816) ukazuje příkladně obrozený jamb ovlivněný lidovou písní. V tvorbě puchmajerovců je jamb výjimečný, jelikož jsou preferována sestupná metra, údajně lépe odpovídající přízvukovacím pravidlům češtiny. Proto se s jambem častěji setkáme až v poezii preromantické generace. Všimněte si typické tendence realizovat incipit pouze předrážkou. Taktéž si všimněte, že mužské klauzule se běžně realizují takto: Xxx – zde v první strofě, v druhé je „náležité“ Xx X.

Jde zde o 3stopý jamb v pravidelné konfiguraci akatalektický (6slabičný, mužský) a hyperkatalektický (7slabičný, ženský).

Rozložení přízvuků:

Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!
co v světě tužbu zmoří?
níž darmo srdce hoří;

co v světě lásku zkoří?
krom lásky odměnné.
Jak darma srdce hoří,
mé srdce plamenné!

xXx Xx Xx
xXx Xxx
xXx XX Xx
xXx Xx Xx
xXX Xx Xx
xXx Xxx
xXx Xx Xx
xXx Xxx

Metrum:

WS WS WSW
WS WS WS

2. Julius Zeyer: Román o čtyřech synech Ajmonových

A posel vrazil zděšen do síně,
kde byla vůně zář a veselí
a bez dechu se zrakem strhaným
na Karla zvolal: „Vrací se tvůj syn –
však mrtvý, pane! Posílá jej Bóv...
trup bez hlavy, a hlavu bez trupu!“

Tu padl Karel vprostřed manů svých
na dlažbu jako pokácený dub,
byl bez smyslů a mluvit nemohl
i pak, když oči opět otevřel,
až posléz řekl, jako dítě sláb:
„Při bohu, králi lásky, rad'te mi,
co činit teď, jsem zlomen bolestí...“

Úryvek ze Zeyerovy epické básně z *Karolinské epeje* (1896) je ukázkou typického verše Zeyerovy básnické epiky: nerýmovaného desetislabičného jambu (5stopého). Tento typ verše, převzatý z anglické tradice, nazýváme **blankvers**.

Rozložení přízvuků:

A posel vrazil zděšen do síně,
kde byla vůně zář a veselí
a bez dechu se zrakem strhaným
na Karla zvolal: „Vrací se tvůj syn –
však mrtvý, pane! Posílá jej Bóv...
trup bez hlavy, a hlavu bez trupu!“

xXx Xx Xx Xxx
xXx Xx Xx Xxx
xXxxx Xx Xxx
Xxx Xx Xxxx X
xXx Xx Xxxx X
X Xxx xXx Xxx

Metrum:

WS WS WS WS WS

3. Jiří Karásek ze Lvovic: Kalný západ

Jak trosky zčernalé ze spáleného vraku
V klín moře vmetené, jež krví ostrou víří,
V hořící karmíny, v jichž tónech západ hýří,
Kles smutek bizarních a roztržitých mraků.

A v jeden akvarel skvrn rozteklých teď splývá
Krev s černí spálenou a karmín s línou šedí,
A slunce vyrudlé jak plátek staré mědi
Se kalné, znavené, v kraj jednotvárný dívá.

Zvuk zvonů kovový a tvrdý táhle, dlouze
V pláň mrtvou, v sítinách kde žabí checht zní pouze,
Jak vzduchem utuhlým a zhuštěným se vleče.

Šeď těžké únavy se slévá v tempu líném
V mou duši chorobnou a otrávenou spleenem,
Proud barev morosných tak zvolna do ní teče.

Sonet z Karáskovy sbírky *Sodoma* (1905) ukazuje na charakteristické metrum rané fáze českého básnického symbolismu: **alexandrin**. Český alexandrin je nápodobou klasického francouzského alexandrinu, což je 12slabičný (popř. 13slabičný ženský) sylabický verš s pevnou střední céсурou (mezislovním předělem po šesté slabice); v českém sylabotónismu se realizuje jako šestistopý verš jambický (v mužské variantě 12slabičný, v ženské variantě 13slabičný – je možné jejich střídání); úsilí o náročnost vede někdy k tendenci realizovat střední cézuru jako syntaktický předěl (nejen mezislovní), jindy naopak se toto pravidlo rozvolňuje.

Rozložení přízvuků:

Jak trosky zčernalé ze spáleného vraku
V klín moře vmetené, jež krví ostrou víří,
V hořící karmíny, v jichž tónech západ hýří,
Kles smutek bizarních a roztříštěných mraků.

A v jeden akvarel skvrn rozteklých teď splývá
Krev s černí spálenou a karmín s línou šedí,
A slunce vyrudlé jak plátek staré mědi
Se kálné, znavené, v kraj jednotvárný dívá.

xXx Xxx Xxxxx Xx
X Xx Xxx xXx Xx Xx
Xxx Xxx xXx Xx Xx
XXx Xxxx Xxxx Xx

xXx Xxx X Xxxx Xx
X Xx Xxxx Xx Xx Xx
xXx Xxxx Xx Xx Xx
xXx Xxx X Xxxx Xx

WS WS WS | WS WS WS W

4. Karel Toman: Ty prosté věci...

Ty prosté věci všedních tichých dní
už srostly se mnou: křivá pěšina
a živý plot a potok, nebe proměnlivé
a stromy podle vody.

Mé kroky často měsíc provázel
v zrcadle vody, často v spleti křů
pták uštěpačný smál se smutkům samotáře
i těch, kdož nešli sami.

Nerýmovaná Tomanova báseň z *Hlasu ticha* (1923) ukazuje jednu z výrazných tendencí moderního jambu: oslabení izosylabismu (verše mají různou délku): první dva verše jsou pětistopé mužské jamby, třetí verš je šestistopý ženský a čtvrtý třístopý ženský.

Rozložení přízvuků:

xXx Xx Xx Xx X
xXx Xx Xx Xxx
xXx Xx Xx Xx Xxxx
xXx Xx Xx

Metrum:

WS WS WS WS WS
WS WS WS WS WS
WS WS WS WS WS WS W
WS WS WS W

D. Daktylotrochej

1. Petr Bezruč: Cigánské děvče

Chtěl bych Vás najít, slečno má drahá,
chtěl bych Vás najít na silnici:
cigánské děvče (čí máš to barvu?)
v mrazivé noci pod rudým šípkem,
ve hvizdu vichru, pod chladnou hvězdou,
zapomenutou na silnici.

Vzal bych Vás v náruč (jedenkrát v žití),

přes pole nes bych Sněhurku chladnou,
cigánské děvče do teplé jizby,
nalil bych vína za vonný ret –
až by dvě hvězdy pod temným vlasem
hleděly na mne (jedenkrát v žití) –
jedenkrát v žití padl by na mne
sladký Váš úsměv –

Bezručovu báseň Cigánské děvče (ve *Slezských písních* neobsaženou) uvádíme jako typický příklad daktylotrochejského verše. Většina veršů je založena na schématu daktyl – trochej – daktyl – trochej (tedy desetislabičný, čtyřstopý daktylotrochej s ženskou klauzulí), v první strofě se z tohoto schématu vymykají verš druhý a šestý (spojené tautologickým rýmem), jež jsou tvořeny schématem daktyl – tři trocheje (v druhé strofě je totožný 7. verš).

Rozložení přízvuků:

Chtěl bych Vás najít, slečno má drahá,
chtěl bych Vás najít na silnici:
cigánské děvče (čí to máš barvu?)
v mrazivé noci pod rudým šípkem,
ve hvizdu vichru, pod chladnou hvězdou,
zapomenutou na silnici.

Xxx Xx Xxx Xx
Xxx Xx Xxxx
Xxx Xx Xx X Xx
Xxx Xx Xxx Xx
Xxx Xx Xxx Xx
Xxxxx Xxxx

Metrum:

SWV SW SWV SW
SWV SW SW SW

2. Otakar Theer: Odpolední píseň

Teskno Osamělému stát na břehu, k jaru když! Slunce
prsty zlatými, smavé, v svou osnovu zapřádá lidi,
město, řeku i dálky. Tak podivně divné je všechno!
Tolik života v živých, že neživé jako by žilo.
Půda k nohám ti přilne jak v objetí. Ale i v dýmu,
z vlaků táhle jenž kypí, co boků tam, náručí, ramen!
Čar však největší: přístav. Ten měnivý obličej vody,
v mžiku zjizvený větrem, ráz!, hladký jak tvářička dětská!
Vlajek příslibné vání! A popěvek veselý kladiv!
Řetěz hřídele piští, prám z vody ven tažený plavci,
želva ohromná, těžce se po kladkách, nestvůrný, valí.
Stranou tělnaté yoly, kýl do výše vyzdvižen, svítí;
z temna loděnic přišly, z míst, zima kde jíní své tkala,
vstříc teď jarnímu vodstvu, hle, čerstvou svou fermeží svítí!
Srdce, srdce mé zkřehlé, zda my také vyplujem k jaru?

Je-li ještě i pro nás tep vesel a nepokoj plachet,
člunů na vlnách poskok, dlaň drsná a laskavá větru,
poutě v neznámo, cíle, kde čeká nás lůžko i láska?
Ptám se úzkostným hlasem... Nic... Nikdo mi neodpovídá...
Hlucho, mrtvo je ve mně, a zdá se, že ze všech mých smyslů
zrak mi jediný zůstal, však chladný a britký jak ocel.

Ukázka z Theerovy veršově experimentátorské sbírky *Úzkosti a naděje* (1911) ukazuje zcela jiný daktylotrochejský verš: velmi rozměrný, šestistopý – složený z trochejské, čtyř daktylských a závěrečné trochejské stopy.

Rozložení přízvuků:

Teskno Osamělému stát na břehu, k jaru když! Slunce
prsty zlatými, smavé, v svou osnovu zapřádá lidi,
město, řeku i dálky. Tak podivně divné je všechno!
Tolik života v živých, že neživé jako by žilo.
Půda k nohám ti přilne jak v obetí. Ale i v dýmu,
z vlaků táhle jenž kypí, co boků tam, náručí, ramen!
Čar však nejevětší: přístav. Ten měnivý obličej vody,
v mžiku zjizvený větrem, ráz!, hladký jak tvářička dětská!
Vlajek příslibné vání! A popěvek veselý kladiv!
Řetěz hřídele piští, prá^m z vody ven tažený plavci,
želva ohromná, těžce se po kladkách, nestvůrný, valí.
(...)

Xx Xxxxx X Xxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
Xx Xxx Xxx Xxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx X Xxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
Xx Xxx Xx X Xxx Xxx Xx
Xx Xxx Xxx Xxx Xxx Xx

Metrum:

SW SWV SWV SWV SWV SW

3. Jan Neruda: *Že skály již země plameny...*

Děvčátko když si mlad'ouнкé
ku prsoum mocně vinu,
cítím, že vinu ohně sloup
žhavý, až žářem hynu.

A když si lidstvu nahlédnu
do zničeneho oka,
do oka, jež jak hvězdná tůň
bájně jde do hluboka;

do oka, ježto v mžiknutí
rekovným ohněm zjásá,
voláli voj svůj do boje
svoboda, pravda, krása;

v něž při slově lidsky šlechetném
vpryskne hned slzná něha:
cítím, jak vlastní plamen můj
vzhůru až k nebi šlehá.

Ukázka z Nerudových *Písní kosmických* (1878) ukazuje opět jinou konfiguraci než ukázky předchozí. Všimněme si ojedinělé předrážky v prvním verši poslední strofy – ta nám připomíná, že – jakkoliv zřídka – můžeme se setkat i s předrážkovým daktylotrochejem.

Rozložení přízvuků:

Děvčátko když si mlad'ouнкé
ku prsoum mocně vinu,
cítím, že vinu ohně sloup
žhavý, až žárem hynu.

A když si lidstvu nahlédnu
do zničeneho oka,
do oka, jež jak hvězdná tůň
bájně jde do hluboka;

Xxxxx Xxx
Xxx Xx Xx
Xx xXx Xx X
Xx xXx Xx

Xxx Xx Xxx
Xxxxx Xx
Xxx Xx Xx X
Xx X Xxx

Metrum:

SWV SW SWV
SWV SW SW

Důležitá poznámka k multimetrii: stejně jako může být jedno a totéž metrum realizováno různým rytmem, platí i opačně, že jeden a tentýž rytmus může být interpretován různě metricky – a proto je vždy důležité znát širší kontext. Např. verš *A když si lidstvu nahlédnu* (Xxx Xx Xxx) může být interpretován nejen jako daktylotrochej (SWV SW SWV), ale také jako jamb (WS WS WS WS), srov. v této básni Sládkově:

Hrdličko bílá, vrať se k nám,
a jestli smích jsi zapomněla,

přijď k nám jak jsi, tak smutna celá,
s tou zkrvavenou perutí.

Xxx Xx Xxx

xXx Xx Xxxx

Xxxx xXx Xx

xXxxx Xxx

WS WS WS WS

WS WS WS WS W

E. Polymetrie

Polymetrie je situace, kdy se v jedné básni střídají různá metra. Typickým příkladem je Máchův *Máj*, kde se střídají pasáže psané v různých jambických rozměrech a trochejích. Podobně jsou známé příklady střídání pravidelného metra a volného verše (Neumann, Wolker). Nelze si ovšem polymetrii představit tak, že každý verš může být napsán jiným metrem: např. 1. verš trochejem, 2. verš jambem, 3. daktylem a 4. verš opět třeba trochejem (bohužel k takovému závěru občas docházejí studentské analýzy metra) – takovýto text, ve kterém by byla očekávání vyvolaná rytmickým impulsem stále jen zklamávána, bychom totiž nepovažovali za metrický a četli bychom jej jako verš volný. Polymetrické texty se tedy vždy skládají z určitých více či méně ucelených úseků psaných jedním metrem.

Extrémním případem, velice řídkým, může být pravidelné střídání různých meter.

1. Václav Hanka: Píseň ke cti Jeho Milosti Františka I.

Svrhše ukrutníka z trůnu,
hned svatý mír se vznes;
všecko těží k vlasti lůnu,
a vznikne zpěv a ples;
svrhše ukrutníka z trůnu,
všecko těží k Vlasti lůnu.

Plesej Vlasti, plesej směle,
tys v spolku jediné
zbila hrdé nepřátele,
tys šťastná nad jiné!
porazivši nepřátele

jak jen vpadli na mez směle.

Xx Xxxx Xx

xXx Xx X

Xx Xx Xx Xx

xXx Xx X

Xx Xxxx Xx

Xx Xx Xx Xx

Vidíme, že se zde v jistém vzorci střídají osmislabičné trocheje a šestislabičné jamby.

II. Nenumerické verše

A. Bezrozměrný verš

Ve starší české poezii verš bez zřetelné tendence organizovat kvantitu, přízvuk či délku veršů, vyznačující se rýmováním dvojverší. Vyskytuje se mezi 14. a 17. stol. Jde o verš určený pro přednes.

1. Kronika tř. Dalimila

Skóro po tom král Václav snide,
po něm syn jeho Václav, král uherský, vznide.
České i polské královstvie držieše,
Ottu, vévodu bavorského, sebe-miesto do Uher poslal bieše.
Do toho dietěte Vaňka čáka k dobru bieše;
jeho ujec, král říšský, péčiu velikú jmieše.
Ten tři Durinky v službu krále českého pripraví,
tiem vrah český sestřencě ztraví.
Král Vaněk, jda na vojnu, do Olomúče přijede,
tu se lidí k němu mnoho snide.
U vigilji svatého Dominika král o poledni spat jide;
když všickni vynidú, Durink před komniatu přijide.
Před králem nebieše strážě jiného
kromě komorníka jediného.
Durink před komniatú stáše
a svého tu času ždáše.

B. Volný verš

1. Otokar Březina: Víno silných

Unaveni světem, ruku podáme Přítelkyni, aby nás odvedla odsud
a smrt naše bude jak smrt očištěných lidí. Podobná chůzi
z pokojů přesycených vůněmi do chrámu na neděli květnou.
Podobná vstoupení na loď za vlání praporů a v orchestrech hudeb.
Podobná odchodu vojska do dobytých zemí, jemuž házejí kytice z oken.
Podobná radostné odpovědi chóru po slovech kněze, zamlžených tajemstvím.
Podobná políbení, které potrvá déle než systémy světů,
podobná výkřiku všech písní, skrytých ve všech minulých i budoucích duších a světech,
a smíšení všech minulých i budoucích dní a nocí v jediný den, v němž nebude noci.

Bratří, z ruky do ruky podávejme víno silných v své číši:
hvězdy, které naň přely v květu, ať nahází do našich zraků.
Trest slabých bude, že zapomenou své jméno při procitnutí
a odměna silných, že v zářící tmě vzpomenou na ostrovy zajetí svého.

Báseň *Víno silných* z Březinova *Svítání na západě* (1896) ukazuje typický volný verš českého symbolismu: rozlehlý s poměrně malým kolísáním délky (v ukázce je nejkratší verš 18slabičný a nejdelší 26slabičný). Symbolistický volný verš bývá nerýmovaný, s významně vyšší frekvencí tříslabičných taktů (daktylských) než odpovídá statistice slovní zásoby. V některých případech stojí na rozhraní mezi pravidelností a „volností“ – takový verš nazýváme uvolněný – ostatně volný verš vzniká právě uvolňování pravidelných meter, snahou otevřít verš širokým vizím.

2. S. K. Neumann: Jiný okamžik

Mám nejasnou představu:
mohlo by býti vše jiné, než jest,
mohl by mne poutati datel, jenž bije zde do dubu,
pozdni mandelinka, jež ztéká můj rukáv,
zeleň, voda, slunce.
Cívím však na věci a nevidím jich,
hyne mi zrak, sluch, paměť a čich,
ohlušuje mne vír čehosi suchého, klubkovitého,
cítím to ve svém mozku,
roste to,
lebku mi to rozhazuje na všechny strany,
roste to stále,
zabírá to celé údolí,
roste to ještě více,
pohlcuje to celý svět
v jediný vír.

To asi zešílel času mlýn,
myslí si nahý kus mozku, který mi zůstal.
A to je poslední jeho celá myšlenka,
se kterou mizím v nějakém suchém, jednolitém těstě.

Neumannova báseň ze sbírky *1914-1918* je příkladem volného verše civilistického, verše již ne jen uvolňujícího se z metrických pravidel, ale „skutečně volného“; charakteristické je střídání rozsáhlých a minimálních veršů (zde v rozmezí 3 až 17) a částečný návrat rýmu, většinou v podobě rýmu sporadického.

